

Jacobs försvarade storstadens myller

I det numera klassiska verket från 1960-talet hävdar **Jane Jacobs** att samtidens stadsplanerare inte förstår sig på den amerikanska storstaden och dess behov, utan försöker applicera mallar hämtade från småstaden eller från idealiserade äldre samhällen. Det resulterar i tråkiga bostadsområden utan den mångfald av människor och verksamheter som kännetecknar en vital stad. **Mio Lindman** har läst och fascinerats av boken, som tar upp frågor som ännu är väldigt aktuella.

Jane Jacobs: *Den amerikanska storstadens liv och förfall*, övers. Charlotte Hjukström (Göteborg: Daidalos, 2005).

Få har uppnått en sådan klassikerstatus inom urbanforskning som journalisten och aktivisten **Jane Jacobs** (1916-2006) gjort. Med boken *Den amerikanska storstadens liv och förfall*, publicerad år 1961, drömde hon till med storsläggan mot samtidens stadsplaneringsideal. Huvudtesen är att samtidens stadsplanerare inte förstår sig på den amerikanska storstaden och dess behov, utan istället försöker man enligt Jacobs med våld applicera mallar hämtade från småstaden eller från idealiserade äldre samhällen. Hon skriker, kort sagt, till storstadens försvar och går till storm mot en, som hon ser det, underliggande tendens att tänka att storstaden i sig är ett problem.

Jacobs bok är häpnadsväckande ambitiös: det är inte bara så att hon levererar skarp kritik mot det som hon ser som problem i stadsplaneringen, utan hon tecknar också en egen bild av en god stad. Kärnan i den Jacobska visionen är *mångfald*. Denna bild träder fram genom att mödolöst och skickligt skifta mellan mikro- och makroplan. Boken är dessutom skriven på ett medryckande sätt; Jacobs synar stadsliv utifrån vardagliga nedslag i sin egen stad, New York, och skildrar scener från trottoarens liv. Samtidigt beskriver hon tendenser och hotbilder – både sociala och ekonomiska – i den moderna amerikanska storstaden. Trots att boken är

skriven för mer än 50 år sedan är Jacobs resonemang angelägna i vår egen tid. Det problem hon befattar sig med – vad är en vital storstad? – är inget som åldrats överhuvudtaget. Hennes oro för

tisk till. Intressant nog kopplar Jacobs ihop idéer om stadsplanering som för det mesta ses som motsatser. Hon talar om relationen mellan den så kallade trädgårdsstaden – idén att folk ska

Hennes oro för att städer blir enformiga och att människor isoleras från varandra är på alla sätt aktuell.

att städer blir enformiga och att människor isoleras från varandra är på alla sätt aktuell.

Mot tidens ideal

Redan i början av boken beskriver Jacobs sina farhågor. Hon vänder sig mot stadsplanering som försöker klämma in det oregelliga urbana livet i en harmonisk ordning. Med andra ord är det en form av idealisering hon är skep-

bo i småhus långt borta från stadens centrum – och **Le Corbusiers** modernistiska utopi där höghus skulle omges av parker. Båda dessa kännetecknas, menar hon, av en misstänksamhet mot storstadslivet och en uppstyckning av det mänskliga livet i isolerade sektorer. Den moderna arkitekturen och stadsplaneringen frestas, skriver Jacobs, av föreställningen om en stad som ett konstverk – som en fullständig ordning

och harmoni som planeraren kan rita upp på förhand. Den riktiga staden, och människorna som bor där, blir på det här sättet råmaterial för en övergripande vision, råmaterial som låter sig studeras som statistiska enheter.

Detta var ingen rent teoretisk polemik. Hon var starkt engagerad i sin stadsdel och i sin stad och kämpade bland annat för att bromsa den ökande stadsplaneraren **Robert Moses** planer på att klyva Washington square-parken och West Village med en motorväg. Det blev ingen motorväg – delvis på grund av de protester Jacobs organiserade.

Urban uppmärksamhet

Istället för att få staden att efterlikna en förutbestämd ordning menar Jacobs att vi fördomsfritt, utan förutbestämda idéer om vad som är rörigt och kaotiskt, bör studera den komplexa ordning som *redan* finns i storstäder. Boken kan kanske kallas en övning i urban uppmärksamhet – det är just en bristande uppmärksamhet för det som redan finns framför ögonen som Jacobs anser att den modernistiska stadsplaneringen gör sig skyldig till.

För Jacobs är stadens och gatans liv en koreografi av mänskliga rörelsemönster där gatorna inte bara är underlag utan själva kärnan i stadstillvaron. En sådan koreografi får man inte syn på vid ritbordet. Om jag förstår Jacobs rätt, är den ordning hon tänker på något vi kan förstå bara i det levda livet, i hur vi orienterar oss i stadens myller. Ordningen hänger på små detaljer men det är viktigt att de konkreta observationerna mynnar ut i gestaltandet av mera övergripande processer och mönster som är utsträckta både i tid och rum.

Det är i denna koreografi som hennes vision om den goda staden tar sin utgångspunkt. För att förstå städer, och i synnerhet välfungerande och levande städer, måste vi förstå oss på mångfald – hur olika delar stöder varandra. Skälet till att så många skolor i stadsplanering har så dålig känsla för storstadens liv är,

skriver Jacobs, att de stirrar sig blinda på ett enda element – säg, motorvägar, promenadvägar eller parker, men utan att se hur de här hänger ihop med annat i en stad. (Jacobs fick inte uppleva den tid då också "synergi-effekter" blev mode.) Det räcker inte att helt i allmänhet säga att det är bra med parker. En park är bra eller dålig beroende på sin omgivning: hur rör sig människor under dagen, vilka användningar har parken, finns det andra attraktioner i området, har parken en naturlig övergång till resten av staden, hur förhåller den sig till bebyggelsen i närheten? Hon nämner Battery park på Manhattans sydvästra spets, som beskrivs som "en trädgård runt ett ålderdomshem" eftersom ingen genuin blandning av

Jane Jacobs kämpade för att rädda West Village från att klyvas av en motorväg. Här håller hon upp bevismaterial på en presskonferens.

aktiviteter uppstått. Hon nämner också parker som fungerar som anonyma avskiljare mellan exempelvis ett kulturhuskluster och ett businessområde. För att bedöma varför en viss park blivit ett otryggt eller trist område gäller det alltså att titta på en mängd olika saker, inte bara på parken i sig själv.

Det är sålunda på förutsättningarna för mångfald som Jacobs koncentrerar sig i *Den amerikanska storstadens liv och förfall*. Dessa förutsättningar kan man inte heller plocka ut som enskil-

da bitar som ensamma skapar urbana framgångssagor, utan det gäller att titta på hur förutsättningarna samverkar. Jacobs listar fyra centrala förutsättningar för god mångfald som hennes bok struktureras kring: 1) en blandning av användningsområden, 2) korta kvarter, 3) hög koncentration och 4) en blandning av hus av olika åldrar.

Trygga städer?

Att förstå Jacobs är också att förstå kontrasterna Jacobs jobbar med. Just i kontrast till mångfald nämner hon ofta en tendens att totalsanera ett område och bygga en massa nytt på en och samma gång. Det här är, säger hon, som gjort för en stagnerad stadsdel. Trots att allt är nytt och funktionellt, finns här kanske inte en särskilt hög potential för vital utveckling. Istället odlas tristess. Kanske kan det tyckas banalt att betona tristess, men det är precis vad Jacobs gör: för henne är urban tristess synonym med en stad där människor inte möter varandra. Landskapen styckas upp i olika funktionella enheter – bostäder och affärsdistrikt, för att ta det vanligaste – som gör att det bildas endimensionella rörelsemönster där en och samma typ av människor rör sig på en plats under vissa tider av dygnet. Jacobs menar i bjärt kontrast till detta att lyckade kvarter och stadsdelar huserar många olika typer av verksamheter – bostäder, affärer, barer, restauranger, tillverkning och kontor – så att det rör sig människor av olika slag under så gott som dygnets alla

timmar. När detta sker, när mångfalden finns, är området inte längre bara en transportsträcka, en i sig ointressant genomfartsled.

Varför tycker Jacobs att det är så viktigt att olika typer av verksamheter finns på samma område? Ett viktigt skäl som återkommer i nästan alla kapitel är att sådana områden är trygga. Trygghet byggs inte genom staket eller genom att få bort barer, arbetsförmedlingar och andra inrättningar som samlar brokiga skaror. Trygghet skapas inte heller ge-

nom att sprida ut folk mer. Det är ödsliga gator och platser som bevistas bara under vissa timmar som skapar otrygghet. Trygghet växer fram genom det Jacobs kallar "gatans blick", främlingar som reagerar på varandra, reagerar på sådant som inte omedelbart berör dem själva. Hon idealiserar inte, men skriver inte heller enbart om "social kontroll". Det hon försöker sig på är att beskriva

människor i segregerade bostadsområden. En genomgående poäng hon gör är att tendensen att bara vilja umgås med människor som liknar en själv (klickbildning talar hon om) har förödande konsekvenser för en stad.

Men hur skapas trygga bostadsområden? När människor samlas i betonggetton skapas områden utan framtid. För att ha en chans att utvecklas måste

byggas i olika områden så att maximal mångfald skulle uppstå, speciellt så att det inte är enformiga hus av samma typ som smälls upp. På det sättet knyter Jacobs mångfald till ekonomiska processer: hennes poäng är att mångfald är den jordmån, ur vilken en god ekonomi för en stad eller stadsdel uppstår – även om den poängen som vi just ska se har komplikationer.

Vissa verkar se henne som en farlig anarkist, andra ser henne som försvarare av nyliberalismen, medan hon också av väldigt många betraktas som en kämpe för medborgerlig talan.

de förutsättningar som gynnar tillit mellan främlingar (tillit hänger ihop med att vi bryr oss om varandra) och sådana åtgärder som skapar distans och likgiltighet – så att folk rör sig som om de ständigt bara är på genomresa. Avgörande är att människor kommer i beröring med varandra genom rutter och vardagliga aktiviteter under dagens lopp. Stadsplanerare ska inte utgå från premissen att människor borde ha anständiga hem så att de håller sig borta från gatorna. Jag tror inte det är fel att säga att Jacobs tänker att ett bra stadsliv innebär att vi lär oss leva med varandra och våra olikheter. Skräckvisionen är Los Angeles. Som hon beskriver det, består den staden av slutna kotterier och revir i en omgivning av döda gator.

Blåsa liv i betonggetto?

Jacobs tes är att betonggetton är farliga för att livet i dem är ensidigt, men det beror inte på de som bor där. Hennes sextiotalsklassiker tar strid med olika moraliserande diskurser om "dåliga" fattiga och hon skriver också om den rasism som bidrar till att isolera svarta

de på något sätt integreras i resten av staden. Ett område som omringas av grönområden och ringleder – vakuumskapande gränser – är en mardröm; yttre kontakter kapas av. De som inte har något egentligt ärende kommer aldrig dit, och i detta liknar betonggettot ett slumrande villaområde.

Ett av Jacobs (i boken ofta använda) recept är att anlägga nya gator som gör området mindre glest. En av de förutsättningar för mångfald som presenteras i boken är att kvarter bör vara korta – så att det inte uppstår långa, monotona kvarter. En monoton miljö kan göras tryggare genom att öka möjligheterna till nya sätt att röra sig och också genom att nya verksamheter (hus av olika slag, kontor, restauranger, lekplatser, hobbyverksamheter) etablerar sig. Det viktigaste enligt Jacobs är att området inte bara finns till för bostäder. Affärslokaler och arbetsplatser är därför viktiga. I sin bok föreslår Jacobs också ett system med garanterade hyror: näringslivet bygger bostäder som finansieras genom garantihyror delvis betalade av staten – sådana bostäder skulle

För att något ska hända måste det finnas sådana förutsättningar som gör att invånarna stannar kvar i området av fri vilja – inte för att de är mer eller mindre tvungna att stanna kvar i brist på andra alternativ. Och detta, menar hon, kan inte göras genom att allmänna medel pumpas in. Jacobs är starkt kritisk till projekt där staten bygger bostäder åt låginkomsttagare i ett visst område. Här ses en viss befolkningsgrupp som en skock utan egen förmåga till aktivitet, menar hon. Hon är skeptisk mot statens möjlighet att på lång sikt skapa bra städer. Statliga medel betraktas ganska långt som konstgjord andning som potentiellt kan ha destruktiva följder – ännu större isolering av vissa grupper i samhället.

Mångfaldens självdestruktivitet

Det är intressant att redan Jacobs beskriver en urban tendens som liknar det som idag kallas "gentrifiering" (ett begrepp som myntades några år efter att Jacobs skrev sin bok), med andra ord att ett vitalt och lite bohemiskt om-

råde blir populärt så att värdet på fastigheter stiger, så att de som ursprungligen bodde där inte längre har råd att bo kvar. Jacobs intresserar sig för de cykler som olika områden i en stad genomgår. Varför är det så att urbana centra flyttar på sig? Varför händer det ofta att ett vitalt område så småningom präglas av standardisering? Hon myntar begreppet "mångfaldens självdestruktivitet" och med det menar hon att ett område som haft en framgångsrik blandning av funktioner börjar stagnera. Mångfalden ersätts med kopior, den dominerande verksamheten tar över helt, fastighetsvärdena stiger och mindre aktörer slås ut. Men inte ens vinnaren i den här konkurrensen går säker; när förutsättningarna för framgång i området sviktar och människor söker sig till andra områden, är det inte säkert att ens denna stora aktör klarar sig i detta tidigare så välmående område.

Hon funderar på olika mekanismer med vilka denna självdestruktivitet kan stoppas. Ytterst sett verkar det recept som boken i allmänhet rekommenderar också tillämpas här: mera mångfald skapar en åtminstone partiell resistens för de stora aktörernas och kopiornas övertagande. Vissa typer av ingripanden kan ske för att hindra likriktning. För Jacobs är det som sagt självklart att mångfald också är ekonomisk, och att det finns en typ av naturlig konkurrens som gynnar mångfalden, så att det finns många områden med bra blandning av aktiviteter som kan konkurrera utan att stagnera och slå ut varandra. Men här blir hon inte helt övertygande. Hon har ganska lite att säga om vad mångfaldens självförstörelse är för en sorts process, och vad den säger om de ekonomiska förutsättningarna för en stad där människor av olika slag kan leva ett gott liv.

Man kan kanske fråga om Jacobs trots sina skarpa iakttagelser ändå är just den sortens röst som passar mycket väl in i dagens retorik om människonära, trevliga och täta städer – en retorik som kanske gör det svårare att få syn på hur vissa särintressen (exempelvis fastighetsägares) sätter sin prä-

gel på staden [se artikel med Catharina Thörn]. Det är inte överraskande att Jacobs är en tänkare som använts på vitt skilda sätt för att försvara vitt skilda visioner om staden. Att vara mot den modernistiska planeringsvurmen, mot trista förorter, och istället plädera för "mänskliga perspektiv" och positiva effekter av olika användningsområden säger trots allt inte särskilt mycket i sig – *alla* vill väl i någon mening ha en lite mänskligare stad. Jacobs bok kunde med lätthet placeras in i vår egen samtids försök att profilera städer genom kreativ dynamik och synergieffekter. Boken kunde dock också erbjuda ingångar till en kritik av tanken att städer ska profilera sig. En sådan tanke förutsätter nämligen att staden ses som en *bild*. För Jacobs är det otroligt viktigt att staden inte är en bild, utan en riktig verklighet med slitningar, olika röster och behov – att betrakta staden som ett (konst)verk är just det som Jacobs kritiserar den modernistiska stadsplaneringen för.

Medborgerlig aktivitet

Jacobs är försiktig med att nära falska förhoppningar både vad det gäller en stads ekonomiska och sociala liv. Istället uppmanar hon oss att vara skeptiska till en överdriven tro på att en stad genom övergripande visioner och planering skulle förvandlas totalt. Men det gör inte att hon avråder från försök att påverka en stads utveckling. Framför allt pekar hon på att en gedigen förståelse av storstadslivet, inklusive en omsorg för särskilda *platser*, kan tydliggöra sådana mekanismer som kan tas till för att styra bort från problem som ofta dyker upp i storstäder – exempelvis just att ett vitalt område dör bort genom att verksamheten slås ut av stora aktörer. Ibland kan det bli nödvändigt att riva och flytta saker, men då krävs det en känslighet för människors riktiga liv och vad som är viktigt – inte bara vad som är viktigt på ett påtagligt sätt utan också sådant som är viktigt på ett mera undanskymt sätt. Det är dessa drag – inte osynliga, utan kanske snarare subtila – i det urbana livet som Jane Jacobs

är så bra på att tydliggöra.

Ytterst sett verkar avsikten i *Den amerikanska stadens liv och förfall* vara att skapa ett medborgerligt engagemang för den egna staden, både i stort och smått. Kort sagt: att skapa medvetenhet om sätt på vilka en i och för sig välvillig stadsplanering hotar att montera ner staden, men också om vikten av att värna om stadens mångfald. Experter har en viktig roll, men experters kunskap är splittrad. Komplexiteten i det urbana livet kanske blir tydlig först när man som medborgare försöker förklara en angelägenhet i sitt eget hörn av staden för en expert med sitt eget specifika ansvarsområde. Detta kan, skriver Jacobs, "vara som att försöka äta genom en kudde". Här slår hon ett slag för den kunskap som medborgarna själva besitter om sin stad. Det är just här som boken har sin styrka: att ta sig an en storstads utmaningar genom att greppa de större processerna utifrån en lyhördhet för de detaljer som gör en skillnad för vårt dagliga liv i staden.

Jacobs saknar minsann inte kritiker. På senare år är det många som irriterats av den närmast mytologiska status som Jacobs uppnått som en Davidfigur i kampen mot Goliat. Det är som sagt kanske lite för lätt att köpa resonemanget i boken: hon är emot toppstyrning och brutala projekt, och talar för mångfald och bevarande av äldre byggnader. Vem vill protestera mot det? Det som gör Jacobs så intressant är att texten öppnar sig åt olika håll, och det är därför väldigt begripligt att hon kritiserats på väldigt olika grunder. Vissa verkar se henne som en farlig anarkist, andra ser henne som försvarare av nyliberalismen, medan hon också av väldigt många betraktas som en kämpe för medborgerlig talan. Det klokaste är att gå till källan och bilda sig en egen uppfattning om vad Jacobs står för.

Mio Lindman

Skribenten är doktor i filosofi vid Åbo Akademi.